

Prehistorie en oudheid

---

bron 1

De Atheense filosoof Xenophon leefde in de vierde eeuw voor Christus. Hij schreef de Hiëro, een fictieve (=bedachte) dialoog tussen de dictator Hiëro en de dichter Simonides:

Ik zal je nog iets vertellen, Simonides, een andere vervelende ervaring van dictators. Zij hebben niet minder oog dan gewone burgers voor mensen die dapper, verstandig of rechtvaardig zijn. Maar in plaats van bewondering voelen zij vrees voor hen. Voor de dapperen omdat die misschien iets ondernemen terwille van de vrijheid, voor de verstandigen omdat die misschien een plan bedenken en voor de rechtvaardigen omdat het volk hen misschien als leiders wil. Maar als zij vanwege hun angst dat soort mensen uit de weg ruimen, wie houden ze dan over? Criminelen, lapzwansen en makke schapen! Criminelen krijgen dan hun vertrouwen, omdat zij evenals de dictators zelf vrezen dat de stad ooit haar vrijheid verovert en hen overmeestert; lapzwansen omdat zij zich voor het moment kunnen uitleven, en makke schapen omdat die zelf niet eens vrij willen zijn. Het lijkt mij een heel vervelende ervaring: wel beseffen dat er goede mensen bestaan, maar gedwongen zijn je te bedienen van anderen.

bron 2

In het jaar 9 vindt een veldslag plaats in het Teutoburgerwald (in het huidige Duitsland) tussen het Germaanse leger van Arminius en de legioenen van de Romeinse veldheer Varus. De Romeinen verliezen deze veldslag. De Romeinse geschiedschrijver Tacitus beschrijft hoe de Romeinse veldheer Germanicus zes jaar na de veldslag het Teutoburgerwald betreedt:

Germanicus (werd) overweldigd door het verlangen om de laatste eer te bewijzen aan de soldaten en hun aanvoerder, terwijl het hele leger tot tranen toe geroerd was. Midden op de vlakke lagen verbleekte botten, al naargelang ze gevlucht waren of stand hadden gehouden, verspreid of op een hoop. Er lagen brokstukken van wapens bij en ledematen van paarden, tevens waren er aan boomstronken schedels bevestigd. In de rondom gelegen heilige wouden bevonden zich altaren van de barbaren, waarbij ze tribunen en centurio's (legerofficieren) van de eerste rang hadden geofferd. En de overlevenden van die nederlaag, ontkomen aan de strijd of de boeien, wezen aan dat hier de onderbevelhebbers gesneuveld waren, daar de adelaars (symbolen van de Romeinse legioenen) buitgemaakt waren; hoeveel kruishouten voor de krijgsgevangenen waren opgericht, welke kuilen waren gegraven en hoe Arminius in zijn overmoed de spot gedreven had met hun veldtekens en adelaars.

Daarom hebben de Romeinse soldaten die daar aanwezig waren in het zesde jaar na de nederlaag de beenderen begraven van de drie legioenen zonder dat iemand wist of hij het stoffelijk overschot van vreemden of van familieleden begroef, allen als verwanten, als familieleden, waarbij hun woede tegen de vijand toenam en ze tegelijk bedroefd en kwaad waren.

De middeleeuwen

---

bron 3

Een schenking van de landeigenares Doda aan het klooster van Cluny in Frankrijk uit 951:

Laat het aan alle gelovigen bekend zijn dat wij, Doda en mijn zoon Letbald, met toestemming van mijn echtgenoot heer Aquin uit liefde voor God (...) enkele van onze bezittingen aan het klooster van Cluny schenken (...). We schenken een stuk land, geheten Nouville, in het district Mâcon en de horigen die daar grond hebben: Sicbradus met zijn vrouw, Robert, Eldefred met zijn vrouw en kinderen, Roman met zijn vrouw en kinderen, Raynard met zijn vrouw en kinderen, Teutbert met zijn vrouw en kinderen, Dominic met zijn vrouw en kinderen, Nadalis met haar kinderen, Johannes met zijn vrouw en kinderen, Benedictus met zijn vrouw en kinderen, Maynard met zijn vrouw en kinderen, een andere Benedictus met zijn vrouw en kinderen, en nog een vrouw met haar kinderen.

Door de tijd heen

Bron 4 tot en met 7 horen bij elkaar en gaan over onderwijs:

bron 4

Dit opschrift staat boven de deur van het gebouw uit 1578 van de voormalige Latijnse School te Gouda:

Praesidium atque decus quae sunt et gaudia vitae; formant hic animos Graeca Latina rudes.

Vertaling:

Om eens tot steun, sieraad en bron van vreugde in het leven te zijn, vormen Grieks en Latijn hier de nog ruwe geest.

bron 5

Naar aanleiding van de nieuwe schoolwet van 1806 wordt een schoolreglement opgesteld. Artikel 22 stelt:

Alle Schoolonderwijs zal zodanig moeten worden ingericht, dat het onder het aanleren van gepaste en nuttige kundigheden, de verstandelijke vermogens der kinderen ontwikkelt, en zijzelf opgeleid worden tot alle maatschappelijke en christelijke deugden.

bron 6

Een fragment uit een ingezonden stuk in de Schager Courant van 2 juni 1870:

Vroeg men, een kwart eeuw geleden, aan een flinke elf à twaalfjarige jongen, die getrouwd de lagere school bezocht: wat doet ge dagelijks wel bij uw meester, of wat leert gij bij hem, dan was 't antwoord: lezen, schrijven en rekenen. Wanneer men thans bij de niet bedeesde leerling onderzoek doet naar de werkzaamheden op school, zo bepalen deze zich niet enkel meer bij lezen, schrijven en rekenen, maar hij voegt er vormleer, geschiedenis, aardrijkskunde, dier-, plant-, natuurkunde en ik weet niet wat al kunde meer aan toe.

bron 7

In 1998 wordt de Tweede Fase ingevoerd. In de Leeuwarder Courant van 15 september 1998 verschijnt hierover een artikel:

Met het studiehuis wordt een onderwijskundig klimaat bedoeld waarin de leerling zelfstandig taken uitvoert. (...) De vernieuwing in de Tweede Fase omvat echter meer dan alleen de invoering van het studiehuis. (...) Er is een aantal nieuwe vakken in het lespakket opgenomen zoals algemene natuurwetenschappen, culturele en kunstzinnige vorming, en management en organisatie. Ook is bij de meeste vakken de inhoud grondig herzien en gemoderniseerd. Zo is het gebruik van computers en grafische rekenmachines (kleine wiskundige zakcomputers) geïntegreerd in de lesmethoden. Oriëntatie op studie en beroep komt ook door middel van opdrachten in de vaklessen aan de orde.

Vroegmoderne tijd

---

bron 8

Marino Cavalli is de ambassadeur van Venetië aan het hof van de Franse koning Frans I. Cavalli schrijft een portret van de koning aan het einde van diens regeerperiode in 1546:

Daar ligt naar mijn gevoel Frankrijks sterkte: eenheid en gehoorzaamheid. Zonder twijfel behoort de vrijheid tot de meest waardevolle dingen op aarde. Maar niet alle mensen zijn de vrijheid waardig. Er zijn mensen die geboren zijn om te gehoorzamen, anderen zijn gemaakt om te bevelen. Handelt ge andersom, dan zult ge de rampen op uw hoofd krijgen die Duitsland teisteren en die vroeger de Spaanse natie geschokt hebben. Aldus hebben de Fransen, die zich misschien weinig geschikt voelden om zichzelf te regeren, hun vrijheid en hun wil helemaal in handen van hun koning gelegd.

Moderne tijd

---

bron 9

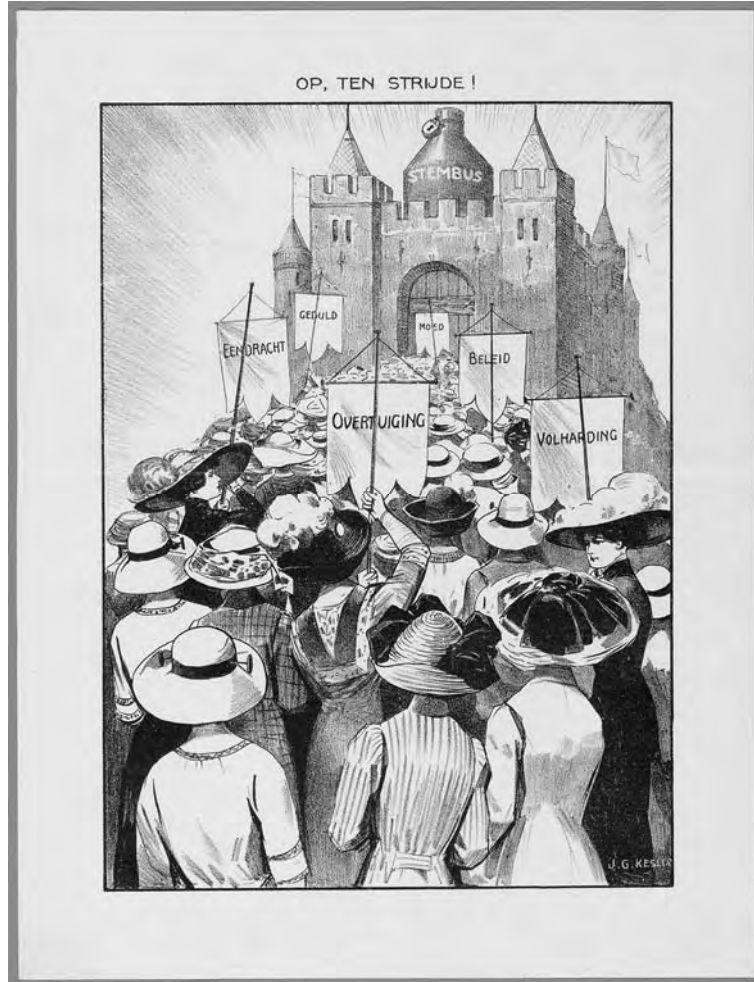
Op 15 mei 1891 schrijft de leider van de rooms-katholieke kerk, paus Leo XIII, in de encycliek (een brief aan de gelovigen) "Rerum Novarum" (over nieuwe zaken) het volgende:

Want toen in de vorige eeuw de vroegere gilden waren afgeschaft, zonder dat nieuwe hulpmiddelen in de plaats kwamen, en bovendien de staatsinstellingen en de wetten zich hadden losgemaakt van de voorvaderlijke godsdienst, vielen de arbeiders, niet verenigd en onverdedigd als zij waren, langzamerhand ten prooi aan onmenselijke praktijken van hun meesters en aan een bandeloze concurrentiezucht. De ellende werd nog vergroot door een allesverslindende woeker, die, alhoewel meermalen door de Kerk veroordeeld, telkens weer, zij het in andere vormen, door hebzuchtige speculanten wordt gedreven. Hierbij komt het feit, dat slechts enkelen nagenoeg de gehele heerschappij verkregen over de arbeidsmarkt en over heel de handel, zodat een zeer klein aantal machtige geldmagnaten een bijna-slavenjuk heeft opgelegd aan de onafzienbare menigte proletariërs (arbeiders).

Bron 10 tot en met 13 horen bij elkaar en gaan over feminisme:

bron 10

Poster uitgegeven omstreeks 1900, met als titel "Op ten strijde!":

Toelichting

Op het kasteel staat: "stembus".

Op de spandoeken staat (van links naar rechts): "eendracht", "geduld", "overtuiging", "moed", "beleid", "volharding".

bron 11

Een passage uit “Herinneringen” van Aletta Jacobs, een bekend feministe uit de eerste feministische golf. Zij is het eerste meisje dat toegang krijgt van minister Thorbecke tot de HBS (een soort VWO), en later tot de universiteit. Zij schrijft over haar zusje:

Toen ik naar Groningen ging, was Frederique, mijn jongste zuster, veertien jaar. Zij had de lagere school doorlopen en hoewel zij niet wist welk vak te kiezen, stond het bij haar vast dat zij studeren wilde. Het gemis aan een gelegenheid om zich in ons dorp op wetenschappelijk gebied verder te ontwikkelen, deed zich ook toen weer terdege gevoelen. Frederique kon, mijn voorbeeld volgend, als toehoorderes verschillende lessen aan de HBS bijwonen. Dat werd echter een kostbare geschiedenis. En waar het schoolgeld aanmerkelijk lager werd gesteld wanneer meer dan één kind uit hetzelfde gezin de HBS bezocht en mijn beide jongste broeders leerlingen van de HBS waren, vond vader het zonde, geld weg te moeten gooien, alléén omdat een jongen wèl, maar Frederique niet als gewone leerling kon worden opgenomen.

Minister Thorbecke werd van een en ander in kennis gesteld, met het gevolg dat overeenkomstig vader's verzoek, in het jaar 1871 de Rijks Hogere Burgerschool te Sappemeer opengesteld werd voor meisjes, onder precies dezelfde voorwaarden welke voor de mannelijke leerlingen golden.

bron 12

Een poster uit 1970:

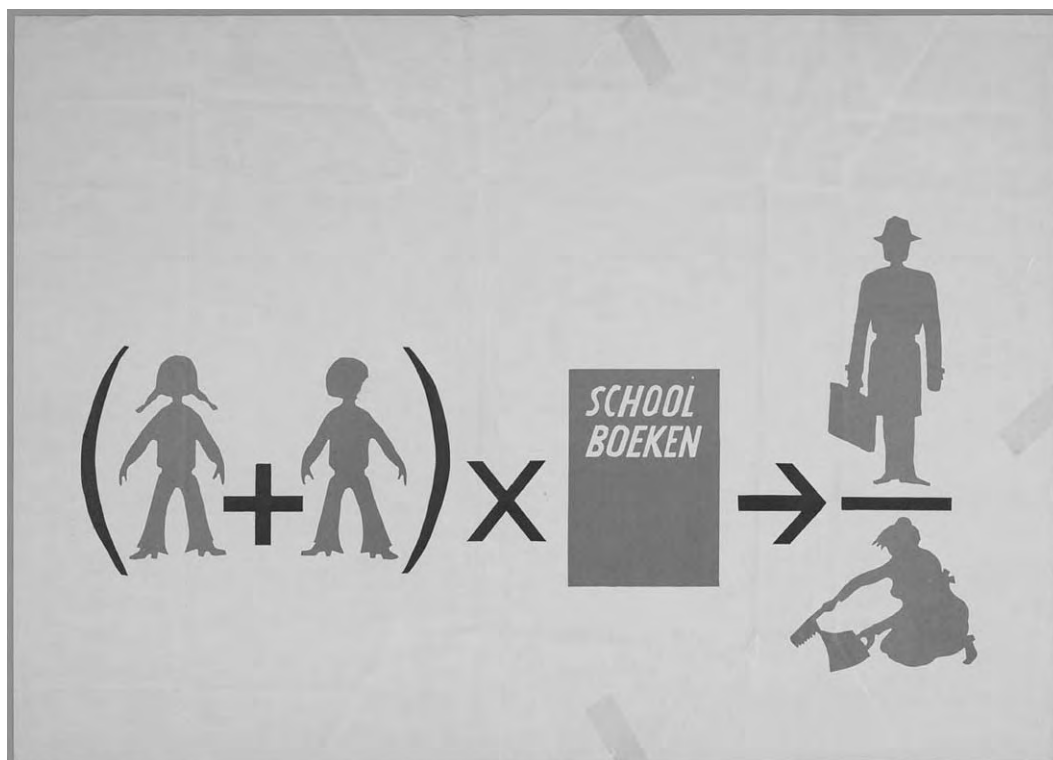

Toelichting

Op de poster staat (van boven naar beneden): “de pijp uit”, “vrouwenloon”, “mannenloon”.

bron 13

Een poster uit 1973 van Man Vrouw Maatschappij (MVM):

Toelichting

Op de poster staat: "schoolboeken"

De actiegroep Man Vrouw Maatschappij (MVM) wordt in 1968 opgericht.

bron 14

Een Franse prentbriefkaart uit de Eerste Wereldoorlog:

De tekst op de prentbriefkaart luidt:

“De Geallieerden

Het mysterieuze India strijdt aan de zijde van het loyale Engeland om de beschaving te verdedigen.”

Toelichting

Frankrijk en Engeland zijn bondgenoten in de Eerste Wereldoorlog, India is een kolonie van Engeland in deze tijd.

bron 15

Op 11 september 1943 ontvangt de politie van Groningen de volgende telex:

Aan alle aangeslotenen:

De detachementcommandant der marechaussees te Kamp Westerbork verzoekt opsporing, aanhouding en voorgeleiding van de navolgende Jodinnen:

1. Mathilde B.

Geboren te Rotterdam, 11-3-1923,

Signalement: lengte plusminus 1.65, slank flink postuur, knap uiterlijk, geen Joods type, blond kroezig haar, gekleed in donkere rok met roze trui en draagt waarschijnlijk lichte beige regenjas.

2. Sophie S.

Geboren 23-8-1922,

Signalement: lengte plusminus 1.60, geen Joods type, donkerblond haar met een rol, gekleed in een donkerblauw mantelpak.

Zij zijn in het bezit van persoonsbewijzen maar niet van distributiebescheiden.

Beide Jodinnen behoren tot een groep, welke te werk is gesteld op een wasserij te Meppel, zij zijn 10-9-1943 omstreeks 18.00 uur voor het laatst gezien op het station van N.S. Meppel.

Toelichting

Kamp Westerbork was tijdens de bezetting een doorvoerkamp voor Nederlandse Joden. 107.000 Joden werden via dit kamp naar concentratiekampen in Polen gedeporteerd, 250 mensen wisten uit kamp Westerbork te ontsnappen. Zowel Sophie als Mathilde weten de oorlog in "de onderduik" te overleven. De achternamen zijn uit privacy overwegingen weggelaten.

bron 16

Een foto uit 1965 uit een internettentoonstelling over gastarbeiders in Nederland:

Het onderschrift bij deze foto van de maker van de internettentoonstelling:
“İbrahim Görmez en zijn Turkse vrienden verruilden het woonoord Tussenhaven voor het pension van de familie Hartjes in Amsterdam. Aardige mensen die hen vaak uitnodigden voor het eten of een drankje. Op deze foto mevrouw Hartjes tussen Adem Şahin (links) en İbrahim Görmez. (Amsterdam, 1965)”